

Megjegyzések

az *Oidipus*hoz

1

Jó lesz, ha, hogy a költőknek, nálunk is, polgári egzisztenciát biztosítsunk, a poiézist, nálunk is, leszámítva a korok és az állapotok különbözőségét, az ókoriak *μηχανή*-jének szintjére emeljük.

A görögökkel összevetve más műalkotások is híján vannak a megbízhatóságnak; legalábbis mostanáig inkább az általuk tett benyomások szerint ítélték meg őket, semmint a törvényként működő kalkulus és egyéb eljárás mód szerint, ami által a szépet létrehozzák. A modern poiézis pedig különösen az iskolázottság és a kézműves tudás tekintetében szenved hiányokat, abban ugyanis, hogy eljárás módja kiszámítható és tanítható, és ha megtanulták, a gyakorlatban mindig megbízhatóan megismételhető legyen. Emberek között, minden egyes dolog esetében, mindenképp azt kell tekinteni, hogy az valami, vagyis hogy az megjelenésének eszközében (*moyen*) megismerhető, hogy dologi feltételezettségének módja meghatározható és tanítható. Ezért és magasabb rendű okokból van szüksége a poiézisnak különösen biztos és jellegadó elvekre és korlátokra.

Ehhez tartozik először is éppen ama törvényként működő kalkulus.

Aztán azt kell tekinteni, hogyan különbözik ettől a bennfoglalt tartalom, milyen eljárás mód révén, és hogy a végtelen, de keresztül-kasul meghatározott összefüggésben hogyan viszonyul a különös tartalom az általános kalkulushoz, és hogy a kifejlés és az, ami rögzítendő, vagyis az eleven értelem, amelyet nem lehet kiszámítani, hogyan kerül vonatkozásba a kalkulálható törvénnyel.

A törvény, a kalkulus, az a mód, ahogyan – egy érzérendszer – az egész ember, mint az elem befolyása alatt álló, kibontakozik, és képzet és érzés és ésszerű meggondolás, különböző szukcessziókban, de mindig egy biztos szabály szerint következnek egymás után, nos, ez a tragikusban inkább egyensúly, mint tiszta egymásra-következés.

A tragikus *transport* ugyanis tulajdonképpen üres, és a leginkább kötetlen.

A képzetek ritmikus egymásra-következésében, amiben a *transport* megjelenik, ezért válik szükségessé az, amit a *versmértékben cezúrának hívnak*: a tiszta szó, az ellen-ritmikus megszakítás, mégpedig azért, hogy ez a képzetek szaggatóan sebes váltakozásával, ennek összegző csúcspontján, úgy találkozzon szembe, hogy aztán már nem a képzet váltakozása, hanem a képzet maga jelenik meg.

Ezáltal a kalkulus szerint egymásra következők sora és a ritmus megosztódik, és két fele úgy vonatkozik egymásra, hogy a kettő mint egyensúlyban levő jelenik meg.

Mármost ha a képzetek ritmusa úgy van megalkotva, hogy, excentrikus sebességgel, inkább az *előzőket* ragadják magukkal az aztán *következők*, akkor a cezúrának vagy ellen-ritmikus megszakításnak az *eleje táján* kell elhelyezkednie, úgy, hogy az első felet mintegy védi a másodikkal szemben, és az egyensúly, éppen mert a második fél eredendően gyorsabb és súlyosabban látszik nyomni a latban, az ezzel szemben ható cezúra miatt, inkább hátulról az eleje felé hajlik.

Ha a képzetek ritmusa úgy van megalkotva, hogy inkább a *következőket* szorítják-nyomják a *kezdetiek*, akkor a cezúra inkább a vége felé fog elhelyezkedni, mert a vég az, amit mintegy védeni kell a kezdettel szemben, következésképp az egyensúly inkább a vége felé hajlik majd, mert az első fele hosszabbra nyúlik, következésképp az egyensúly később történik meg. Ennyit a kalkulálható törvényről.

Nos, az itt jelzésszerűen érintett tragikus törvények közül az első az Oidipusé.

Az *Antigoné* az itt másodjára érintett törvény szerint bontakozik ki.

Mindkét darabban Teiresias beszédei jelentik a cezúrát.

Teiresias belép a sors menetébe mint felügyelője ama természeti hatalomnak, amely, tragikusan, az embert a maga életszférájából, benső életének középpontjából kimozdítja egy másik világba és a holtak excentrikus szférájába szakítja.

2

Az egész *érthetősége* főként azon nyugszik, hogy szemügyre vegyük azt a jelenetet, ahol Oidipus az orákulumot *túl végtelenül értelmezi*, elragadja a **nefas** kísértése.

Ugyanis az orákulum így szól:

*Világosan parancsolt Phoibosz, a király:
Hogy országunk gyalázatát, e talajon tápláltat,
Üldözzük azt, ne tápláljunk gyógyíthatatlant. [95–97]*

Ez annyit jelenthetett: ítélkezzetek, általában, szigorú és tiszta bíraskodással, tartsatok jó polgári rendet. Oidipus azonban rögtön ezután úgy beszél, mint egy pap:

Miféle tisztulással, etc. [98]

És átmegy az általánosból a *különösbe*:

S mely férfinak mutatja ezt a sorsot? [101]

És Kreón gondolatait *így* juttatja el eddig a félelmetes mondatig:

*Korábban, ó király! itt Laios volt az úr
A városban, kormányzásod előtt. [102sk.]*

Ez hozza összefüggésbe egymással az orákulumot és a nem szükségképpen ahhoz tartozó történetet Laios haláláról. A rögtön ezután következő jelenetben pedig, haragos sejtésben, Oidipus szelleme, mindent tudón, tulajdonképpen kimondja a **nefast**, azáltal, hogy az általános parancsot gyanakvóan a különösbe átcsapva értelmezi, és Laios gyilkosára alkalmazza, aztán pedig a bűnt is végtelennek veszi:

*Ki ismerte a Labdakos fiát,
Laiost, és hogy ki ölte meg, neki
Mondom, tudasson mindent énvelem etc. [228–230]*

*Az ilyet
Elátkozom, akárki is, e földön itt,
Amelynek erejét és trónját bírom,
Ne hívja senki, meg sem szólíthatja őt;
Nem lehet társ isteni fogadalmakban,
Se áldozásoknál. [240–245]*

*Ezt mutatja nekem
Pythia jóslata világosan. [247sk.]*

Ezért jelenik meg a rákövetkező, Teiresiaszal folytatott beszélgetésben a csodálatos haragos kíváncsiság, merthogy a tudás – ha átszakította korlátját, akárha ittasultan önnön gyönyörű harmonikus formájában, amely mégis megmaradhat, egyelőre – magamagát ingerli, hogy többet tudjon, mint amennyit elviselhet vagy felfoghat.

Ezért jelenik meg aztán a Kreón-jelenetben a gyanakvás, merthogy a féktelen és szomorú titkokkal terhelt gondolat bizonytalanná válik, és a hűséges biztos szellem haragvó mértéktelenségben szenved, amely, a rombolásban örömételve, csupán követi a magával sodró sebes időt.

És ezért azután, a darab közepén, a Iokastéval folytatott dialógusban a hatalmas férfi szomorú nyugalma, elbárgyultsága, szánalomra méltó naiv tévedése, ahol vélt szülőföldjéről mesél Iokasténak és Polybosról, akit, attól fél, meg fog ölni, mert ő az apja, és Meropéról, akitől menekülne, nehogy őt, állítólagos anyját, feleségül vegye, Teiresias szavait követően, mivel ez mégiscsak azt mondta neki, hogy ő Laios gyilkosa, aki az apja. Teiresias ugyanis a már érintett vitában, mely közte és Oidipus közt folyik, azt mondja:

*A férfi, akit rég kutatasz
Fenyegetéssel s Laios gyilkosát jelentve, itt
Van ő; mondják, mint idegenek közt
Lakik velünk, de mindjárt megismerjük őt
Mint bennszülöttet is, mint thébait, s nem örvend majd
A balesetnek. [455–460]*

*És ismerjük majd őt, ki testvér- s apaként
Él gyermekeivel, s a nőnek, aki szülte,
Fia és hitvese, egy ágyban hál
Apjával, s gyilkosa. [463–466]*

Ezért van aztán a darab második felének elején, a korinthuszi hírnök jelenetében, ahol Oidipus újra megkísértetik az életre, a kétségbeejtő gyürkőzés, hogy magához térjen, a letaposó s szinte szemérmetlen törekvés, hogy úrrá legyen önmagán, a tudatot kereső tébolyult-vad kutatás.

IOKASTÉ.
*Mert fölfelé hajlítja kedvét Oidipus
a sokszorozott kínban, és nem férfiként
eszmél, csak újat hüvelyez a régiből. [935–937]*

OIDIPUS.
*Ó kedvesem, Iokasté, asszonyfő!
miért hívtál ki palotámból? [972sk.]*

OIDIPUS.
Betegség hervasztotta őt, úgy látszik.

HÍRNÖK.
És mérve eléggé nagy kort megért. [984sk.]

És észre kell venni, hogyan emelkedik itt fel Oidipus szelleme a kedvező beszédet hallva; így a következő beszédek mint nemesebb motívumból eredők jelenhetnek meg. Itt veti el a királyi gondokat Oidipus, aki terheit most éppen nem herkulési vállakkal viseli, nagy gyengességében, hogy úrrá legyen önmagán:

*No hát! ó, asszonyom, ki kérdezné
A jósló tűzhelyet eztán, vagy fön
Rikoltozó madarakat? azok szerint
Meg én ölném apámat, aki pedig
Most holtan szunnyad föld alatt, de én
Meg itt vagyok, és tiszta lándzsám is, hacsak
Nem rólam szőtt álmában halt meg. Gyilkosa
Talán ha így volnék. A máj jóslatok
Is mentek vele, mind, Hadésban fekszik
Most Polybos, és nem érvényes már. [986–995]*

Végül főként a tudatra törekvő tébolyult kérdés uralkodik a beszédekben.

HÍRNÖK.
Már látszik jól, fiam, nem tudod, mit teszel.
OIDIPUS.
Hogy mi? az istenre, öreg! mondj valamit! [1032sk.]

OIDIPUS.
Mit mondasz? Nem Polybos nemzett?
HÍRNÖK.
Nagyjából úgy, mint bárki közülünk.
OIDIPUS.
Ez hogy? apám, aki a senkihez hasonlít?
HÍRNÖK.
Apának épp apa. Nem Polybos, nem én.
OIDIPUS.
Hát akkor mért nevezett gyermekének az? [104–1045]

HÍRNÖK.
Kibontalak, mert lábad összevarrva.
OIDIPUS.
Hatalmas szégyent hoztam én a pólyából.
HÍRNÖK.
Úgyhogy ennek nyomán kaptad neved.
OIDIPUS.
Az istenekre! már, anyám, apám, beszélj! [1058–1061]

IOKASTÉ.
*Az istenekre! Ne! ha félted életed,
Ne kutakodj! Elég beteg vagyok már.*
OIDIPUS.
*Csak bátorság! ha három anyától lennék
Háromszorosan szolgál, téged nem silányít. [1084–1087]*

OIDIPUS.
*Törjön fel, ami kell. Ősömet akarom,
Bármilyen csekély, de meg akarom tudni.
Hisz nők nagyságról képzelegnek, joggal
Szégyen neki alacsony származásom.
De engem, ki a tehetséges sors fia
S tartom magam, gyalázat nem fog érni.
Mert az az én anyám. És velem együtt szült
Holdhónapok fogtak körül, nagyok s kicsik.
S kit így nemzettek, nem tűnök el úgy,
Hogy nem kutattam föl, egészen, ki vagyok. [1100–1109]*

Éppen ez a mindent kutató, mindent értelmező vonás az is, hogy szelleme a végén alulmarad a szolgálók nyers és együgyű nyelvével szemben.

Mivel az ilyen emberek erőszakkal teli viszonyokban állnak benne, ezért a nyelvük is, csaknem fúriaszerűen, erőszakkal telibb összefüggésben beszél.

3

A tragikus ábrázolása legkivált azon nyugszik, hogy az a szörnyűség, ahogy az isten és ember párosodik, és ahogy határtalanul eggyé lesz a haragban a természeti hatalom és az ember legbensője, azáltal ragadja meg magát, hogy a határtalan eggyé-válás határtalan szétválás által megtisztul. Της φυσικης γραμματικης ην τον καλαμον αποβρεχων ευνουν.

Ezért a mindig vitázó dialógus, és ezért a kórus mint annak ellentéte. Ezért a túlon túl szűzies-tartózkodó, túlon túl mechanikus és faktikusan végződő egymásba-kapás a különböző részek között: a dialógusban, valamint a kórus és a dialógus között és a nagy formarészek vagy drámai egységek között, melyek kórusból és dialógusból állnak. Másik beszéd ellen megszólaló beszéd minden, és kölcsönösen megszüntetik egymást.

Ekképp van az *Oidipus* kórusaiban ama siránkozó és szelíd és vallásos vonás, a jámbor hazugság (*ha látok vagyok én, etc.*), és a teljes kimerülésig menő részvét egy olyan dialógussal szemben, amely, haragvó érzékenységekben, éppen e hallgatók lelkét majd' szétszaggatja; ekképp vannak a fellépésekben ama rettentő ünnepélyes formák, és a dráma, akár egy eretnekper drámája, mint nyelv egy olyan világ számára, ahol pestis és zűrzavar és általánosan fellobbant jószellem közepette, céltalan korban, az isten és az ember, azért, hogy a világ folyamatában ne szakadjon fel rés, és *az égiek emlékezete ne hunyjon ki, a hűtlenség mindent feledő formájában közlik magukat*, hiszen isteni hűtlenséget lehet a legjobban megtartani.

Az ilyen momentumban az ember elfelejti magát és az istent, és, persze szent módon, fordulatot tesz, mint egy áruoló. – A szenvedés legszélső határán ugyanis már nem áll fönn semmi, csak az idő vagy a tér feltételei.

E határon megfeledkezik magáról az ember, mert ő egészen a momentumban van; és az isten, mert ő semmi egyéb, mint idő; és mindkettő hűtlen: az idő azért, mert az ilyen momentumban kategorikusan megfordul, és benne kezdet és vég éppenséggel nem illenek össze; az ember pedig azért, mert ebben a momentumban követnie kell a kategorikus fordulatot, és így abban, ami következik, éppenséggel nem hasonlíthat a kezdetihez.

Így áll Haimón az *Antigoné*-ben. Így áll Oidipus maga Oidipus tragédiájának közepén.

Szabó Csaba fordítása

A szöveg eredeti változatában a *Vulgo* 2002/1. számában jelent meg.

Szabó Csaba: germanista, fordító; az Eszterházy Károly Egyetem német tanszékének munkatársa. Doktori dolgozatát Hölderlin-versekről írta „*erlaubt, geboten*” (*Beiträge zu Hölderlins Zäsuren und Zitieren*) címmel. Legutóbbi fordítása Werner Hamacher: *Menedék hely (a kutatáshoz és oktatáshoz való jogról és más írások)* címmel jelent meg a Ráció Kiadónál.